

Pri Egiptu (4—7) in Mezopotamiji (27—31) spregovori najprej o »deželi in ljudeh, zgodovini in kulturi«. Nato razlaga, v čem je bistvo egiptovske (17—25) in klinopisne (31—39) pisave; svoje trditve pojasnjuje s konkretnimi primeri, z značilnimi odlomki v izvirni pisavi. — Pri egiptovskih pisavah (17—25) nato popisuje, kako in kdaj so bile razvozlane. Za zaključek seznanja bralca še z meroitsko pisavo v južnem Sudanu, ki je že črkovna pisava, toda prikrojena po hieroglifski in demotski pisavi (25). — Glede klinopisa pokaže, da se je proti vzhodu (Elamci, Peržani v Darijevem času) znatno manj razširil kakor na zapad (Hurriti, Hetiti, Urartu in Ugarit) (39 s.). Posebej obravnava zgodovino in kulturo Herritov in Hetitov (40—42) in ugotavlja, da so v Ugaritu (v Severni Siriji, sedaj Raš Šamra, blizu пристanišča Latikije) in v Darijevi Perziji prikrojili klinopis za črkovno pisavo (41—49). — Ko govori nato o razvozlaniu klinopisnih pisav, pričinja z najmlajšim, t. j. staroperzijskim klinopisom (44—50), ki je bil najprej razvozlan. Nato obravnava novoelamski (50—1) in babilonski (51—57) klinopis, čigar razvozlanje je bilo najbolj važno, kajti šele tedaj je bilo mogoče najti ključ za razumevanje sumerskega jezika, in sicer po akadijsko-sumerskih dvojezičnih napisih. Ker so bili klinopisni napisi že dobro čitljivi, je bil mogoč genialni uspeh pokojnega češkega orientalista Bedřicha Hrozný-ja, da je l. 1915 našel ključ za razumevanje hetitskih tekstov (v isti pisavi so tudi luvijski, palajski in protohatijski) (59—66). Nato očrta sedanje stanje glede poznanja hurritskega (66—68), urartejskega (68) in staroelamskega (69) jezika; končno obravnava razvozlanje ugaritščine (69—72).

V drugem poglavju (84—123) pregledno pokaže stanje pri manj pomembnih jezikih kakor pri likijskem, lidijskem, jeziku iz pamfilijskega mesta Side, numidijskem jeziku, cipriškem, protobibliškem (Byblos v Feniciji). Zelo zanimiva so njegova kratka poročila, kakšno je stanje glede razumevanja etruščine in drugih starih italjskih jezikov (oskiško-umbrijski, venetski i. dr.).

V tretjem poglavju (123—128) daje nekaj metodoloških načel za razumevanje neznanih pisav in jezikov (123—128).

V zadnjem poglavju (128—140) našteva pregledno najbolj znane pisave, ki še niso razvozlane. V drugi izdaji, ki jo bo tako posrečena knjiga nedvomno kmalu doživela, bo iz te skupine vsaj delno lahko izvzel eno (linearno B) izmed krečansko-minojskih pisav, ki jo v zadnjih letih razvozla angleški arhitekt Mihael Ventris.

Sledi na eni strani kratka navedba najvažnejše literature v razvozlavanju pisav (141) in razmeroma kratko besedno kazalo (142—146).

Pisec obdeluje to, navidezno suhoparno snov, v lahkem, preprostem jeziku. Svoja izvajanja pojasnjuje s konkretnimi primeri tako jasno, da mu lahko sledi vsakdo, brez specialnega strokovnega znanja. Mislim, da bi ta knjiga ne smela manjkati v nobeni večji knjižnici.

Viktor Korošec

Größe Kulturen der Frühzeit, herausgegeben von Prof. Dr. Helmuth Bossert: (1. zvezek:) **Die Welt der Hethiter** von Dr. Margarete Riemschneider. Gustav Kilper-Verlag. Stuttgart 1954. 4°, 260 strani s 155 slikami na 110 straneh, 1 zemljevid.

Kako splošno narašča zanimanje za stare vzhodne kulture, prepričevalno dokazujejo številne nove obdelave zgodovine vzhodnih narodov. V naslovu omenjena zbirka ima v načrtu, da v zaporednih zvezkih obravnava: Hetite; Mezopotamijo (Ur, Assur, Babilon); Egipt (Walther Wolf), Kreto in Mikene (Friedrich Matz) in Perzijo (H. H. V. d. Osten). Poročal bom o prvih dveh zvezkih, med tem časom pa je izšel že tretji zvezek o Egiptu.

Posebnost te širšemu občinstvu namenjene zbirke je v tem, da v (približno prvi polovici) avtor obravnava ustrezno snov, drugo polovico pa sestavljajo bogate ilustracije. Na robu teksta v prvi polovici so navedene številke ustreznih ilustracij.

Za prvi zvezek je ilustracije zbral in uredil prof. Bossert, ki je napisal tudi predgovor. Na neprijetno pomoto, da je pri številki 62 nagrobni etruščanski

lev iz Vulcijev označen za »leva iz Severne Sirije«, je opozoril že Rudolf Werner v *Bibliotheca Orientalis* (1955, str. 83).

Dr. Margareta Riemschneider je umetnostna zgodovinarica, ki se je pozneje kot učenka prof. H. Bosserta uvedla tudi v klinopisno in hieroglifsko hetitsščino. Zares je umetnostno-zgodovinska obdelava hetitske kulture kar posrečena in presega vse, kar je bilo dotlej o tem napisanega. Takoj uvodoma zelo dobro analizira značilnosti hetitskih likov v njihovih lastnih ter v egipčanskih upodobitvah (str. 9 ss.). Žal ne velja isto v vseh drugih področjih.

Obravnavano snov je pisateljica razdelila na pet oddelkov. Prvi ima naslov: »Najstarejši indogermanski kulturni narod« (str. 9—17), v drugem (z naslovom »Hetiti v zgodovini« (str. 18—46) podaja zgodovino Hetitske države. »Socialna struktura, pravosodstvo in vsakdanje življenje« je naslovljen tretji oddelek (47—67); četrti je namenjen religiji (68—92), zadnji pa »upodablajoči umetnosti, arhitekturi in literaturi« (93—121). V »sklepni besedi« (122—124) povzema R. nekaj značilnosti starih Hetitov, zlasti njihovo veselost, nestanovitnost, odkritost in veselje do živali; pripoznava jim smisel za gigantsko, odreka jim ga pa za monumentalnost. Niso kruti, kakor so Asirci, pač se odlikujejo po poštenosti (124).

Med svoja izvajanja vpleta R. pogosto odlomke prevodov izvirnih hetitskih tekstov. Škoda le, da nikjer ne navaja, od kod so posamezna mesta; ob prevodu iz hieroglifskega napisa (str. 102) bi bilo treba opozoriti na njegov za sedaj še nedognani značaj.

Pogrešamo časovne razporednice, ki bi bralcu pregledno pokazala, kako je potekala hetitska zgodovina. Zelo zaželen bi bil vsaj odstavek, ki bi govoril o odkritju hetitske kulture in omenjal izdaje tekstov. Samo navedba literature (251—254) in skope pripombe k ilustracijam (237—250) tega ne nadomestijo.

Pisateljica podaja marsikatero novo sodbo o posameznih vprašanjih. Pri tem zaide včasih do precej tveganih trditev. Ko govori uvodoma o obeh jezikih: o neidoevropskem hatijskem ali protohatijskem jeziku prejšnjih prebivalcev, in o indoevropskem »hetitskem« jeziku, prihaja do pravilnega zaključka, da je bil takrat, ko so bili napisani ohranjeni klinopisni teksti, hatijski jezik že mrtev; redkim starim tekstom v hatijskem jeziku so Hetiti dodali prevode v hetitsščino (str. 12). Težko pa ji je pritrčiti, ko pravi, da tudi hetitsščine, ki so v njej napisani klinopisni napisi, »v drugem tisočletju niso več govorili,« ampak je bila le še »pisarniški in literarni jezik«. Po njeni sodbi so govorili: v severnovzhodnem delu Hetitske države palajski jezik, na jugozahodu luvijski jezik, v središču in v vzhodnem delu pa tisti hetitski jezik, v katerem so napisi v hetitskih hieroglifih (str. 12). Hetiti so pisali s klinopisno pisavo in s »hetitskimi« hieroglifi. R. meni, da je hieroglifska pisava starejša. Nedvomno kaže, da s končno sodbo o teh vprašanjih počakamo, dokler ne bodo prečitani veliki napisi v hetitskih hieroglifih!

Zanimiva je tudi njena trditev, da so Hetiti, preden so se naselili v Mali Aziji, bivali na ozemlju med Sirijo in Gornjo Mezopotamijo (str. 16). Če se izkaže, da je ta trditev utemeljena, postane laže razumljivo marsikaj (zakaj se pojavijo male hetitske države po razpadu maloazijske hetitske velesile prav v Severni Siriji; zakaj Hetiti tako želijo gospodovati v Aleppu in v Karkemišu; zakaj Grki Hetitov ne omenjajo idr.).

V zgodovinskem delu začenja s pohodom akadijskega kralja Sargona I. v Malo Azijo, razpravlja o stikih s Sumerci v času III. dinastije (prevzem klinopisa idr.). Nato govori o državi, ki jo je ustanovil Anittaš, vladar mesta Kuššarja (str. 23). Sledi politična oporoka Hattušiliša I. (str. 22—26), Muršiliš I. opleni Babilon (str. 27), Telipinuš uredi prestolonasledstvo z zakonom (28). Med vladarji Nove države govori obširno o štirih (Šuppiluliumaš, Muršiliš II., Muvatalliš in Hattušiliš) (30—45), le kratko se pomudi pri poznejših malih hetitskih državah v Severni Siriji, od katerih so Asirci nekatere (Karkremiš, Malatija) še imenovali »Veliki Hatti« (45 s.). Glede Ahhij(ave) trdi R., da je bila to država Grkov-Ahajcev (39 s.).

Ko razpravlja v tretjem oddelku o socialni strukturi prebivalstva, ugotavlja, da v virih ni več opaziti razlikovanja med Hetiti in Hatijci; obojni so

se že popolnoma spojili v isto ljudstvo (47). Ko govori o delitvi na proste in neproste, govori o neprostitih kot o nevoljnikih, medtem ko ni pametnega razloga, da jih ne bi imenovali »sužnje« (str. 47 s.).

Malo srečna je obdelava pravnih virov. R. sodi o zakonikih tako-le: »Zakoniki so za laika nekaj strašno enoličnega. Uporabni so le kakor morda vozni redi, to se pravi, kadar je potrebno, in takrat po odstavkih.« Hetitska zakonska zbirka »pa da niti voznemu redu ni podobna«. »Tega zakonika ni napisal noben pravnik. Da, to sploh ni noben zakonik, ampak osnutek revizije zakona« (53). Spričo tako pogrešnega stališča R. ne more nuditi o hetitskem zakoniku nobene pravilne slike. Očita mu pomanjkanje sistematike in prezre, da je vsaj njegov prvi del sistematično zelo pregledno urejen. Očitek, da so v hetitskem zakoniku vrzeli, velja glede vseh antičnih zakonikov, tudi glede Hammurabijevega zakonika in glede rimskega zakonika XII plošč. Stari zakonodajalci so pač urejali zadeve, ki so se jim zdele pereče in sporne, glede drugih vprašanj je veljalo kar molče, da naj ostane vse pri starem. Zanimivo načenja R. vprašanje, zakaj ne uporabljajo Hetiti talionske načela (58), dvomim pa, da bi imela prav s svojim izvajanjem glede levirata (57).

Marsikatero zanimivo sodbo izreka pisateljica v odstavku, ki obravnava gospodarske razmere (»Hiša, dvorec in vrt — obrt in trgovina — igra in šport«, str. 66 ss.). Vendar ji po mojem mnenju tudi tu ne bomo mogli pritrditi, ko oporeka, da bi bili Hetiti pretežno kmetje (63) — in živinorejci ter pastirji, bi bilo še dostaviti.

Mnogo tveganih sodb je zlasti v obeh zadnjih oddelkih. Ker trdi, da je »domnevno daleko večji del hetitskega državnega arhiva« obstajal iz napisov na lesenih ploščicah, ki so ob uničenju mesta zgorele (109), je od hetitske literature ohranjen le tisti del, ki obsega burke »ali ima vsaj vesel značaj«. Tako računanje s tem, kar je bilo baje uničeno, je zelo nevarna zadeva, če prej ne izčrpamo vsega ohranjenega gradiva.

Vkljub močno subjektivno enostranski presoji glede mnogih vprašanj je obdelava hetitske kulture, kakor jo podaja dr. R., zanimiva in bo nedvomno pri marsikom vzbudila novo zanimanje za Hetite in njihovo kulturo. Pri tem mu bo bogata zbirka ilustracij približevala največja monumentalna dela Hetitov. Vkljub ugovorom, ki jih bo pisateljica glede različnih problemov vzbudila, bo njena knjiga svoj namen dosegla.

Viktor Korošec

Draga Arandelovič-Garašanin: Starčevačka kultura, Univerza v Ljubljani, Arheološki seminar, Ljubljana 1954, 167 strani, 17 tabel med njimi 6 barvnih, 11 slik v tekstu, 1 karta najdišč in francoski povzetek.

Arheološki seminar Univerze v Ljubljani je izdal 1954. leta četrto disertacijo: Drage Arandelovič-Garašanin »Starčevačka kultura«. Ta razprava je izredno zanimiva, ker avtorica v njej obravnava do sedaj enega najbolj temnih momentov naše predzgodovine, to je zgodnji neolitik na področju Jugoslavije. Poleg tega, da je v tej razpravi Draga Garašanin obdelala celotno gradivo in probleme najdišča Starčeva, po katerem nosi ime vsa kulturna skupina, je to dopolnila z vsemi do takrat odkritimi najdišči tega kulturnega kroga. Kot temelj svoji razpravi je avtorica vzela že 1932. leta izkopano gradivo v Starčevu, ki doslej ni bilo ne raziskano, ne objavljeno.

Svoje delo deli na več poglavij. Prvo govori o naselbini in grobovih. Lega naselij se po značaju ne razlikuje od drugih neolitičnih naselbin; vsa so ob rekah na neutrenjenih mestih, bodisi prirodno ali umetno. Izjemo tvori le nekaj naselbin, ki so postavljena na nekoliko vzvišenih mestih, ki so pa uredila le zaščito pred poplavami ali slično. V zvezi z naselbinami obravnava tudi stanovanja, ki so zastopana z v zemljo vkopanimi jamami ali zemunicami. Revni so v tej periodi podatki o grobovih in pokopavanju. V naselju v Starčevu je najdenih samo nekaj otroških skeletov skrčencev, pokopanih v jamah. Temu odstavku dodaja tudi seznam nazdišč te kulturne skupine z geografsko karto razprostranjenosti. Drugi problem so razni izdelki. Tudi tukaj obravnava posamezne skupine posamično, tako orodje, plastiko, keramiko, ki jo deli na